

УДК 342.732
341.645
Изворни научни рад
Предато: децембар 2004.
BIBLID: 0550-2179, 38 (2004) 2:1: p. 531-550

*Бојан Тубић, асистент-управник
Правног факултета у Новом Саду*

СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА (ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА У СТРАЗБУРУ)

Сажетак: слобода изражавања представља једну од најзначајнијих слобода у демократском друштву. Она је регулисана чланом 10 Европске конвенције за заштити људских права и основних слобода. Изражавање може да се посматра као политичко, комерцијално, уметничко... Један од аспеката ове слободе представља и заштити слободе штампе. Чак можемо рећи да централно место у политичкој дискусији о слободи изражавања заузима наглашена потреба да се штампа заштити од ограничења и цензуре. Члан 10 став 2 Европске конвенције прописује неке услове под којима је могуће да се слобода изражавања ограничи. То су: да је ограничење прописано законом, неопходно у демократском друштву и уведено у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или заштити права и интереса других. Европски суд у сваком конкретном случају тумачи ове стандарде.

Кључне речи: слобода изражавања, Европски суд за људска права, политичко изражавање, *Lingens*, *Sunday Times*, слобода штампе, неопходно у демократском друштву, прописано законом.

Увод

Развој људских права на међудржавном нивоу у Европи интензиван је у другој половини прошлог века. Већина држава су уговорнице универзалних међународних докумената о заштити људских права (Међународног пакта о грађанским и политичким правима, Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, Конвенције о укидању свих облика расне дискриминације и многих других). Најзначајнији међународни уговор из области људских права на регионалном нивоу представља Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода која је донета 1950. године. Приступање Конвенцији везано је за чланство у регионалној међународној организацији, Савету Европе који је основан 5. маја 1949. године у Лондону. Основале су га западноевропске државе, руковођене идејом о уједињењу Европе и заштити и унапређењу основних демократских вредности. У оквиру ове организације, 1950. године, припремљен је коначан текст Конвенције за заштиту људских права и основних слобода (или краће Европска конвенција). Тринаест чланица Савета Европе потписале су ову Конвенцију 4. новембра 1950. године у Риму, а ступила је на снагу 3. септембра 1953. године. До сада, све државе Европе, осим Белорусије, потписале су и ратификовале Конвенцију, тако да је сада број држава уговорница Конвенције 45. Уз Европску конвенцију касније је усвојено и 14 протокола. Србија и Црна Гора ратификовала је ову Конвенцију као и додатне протоколе 26. децембра 2003. године, а депоновала инструмент о ратификацији 4. марта 2004. године.

Конвенција уводи до сада најпотпунији систем заштите путем Европског суда за људска права чије је седиште у Стразбуру. Он је установљен 21. јануара 1959. године, а број судија једнак је броју држава чланица Савета Европе. Све државе уговорнице Конвенције признале су његову обавезну надлежност. Суд има двоструку надлежност: одлучује о споровима у вези са тумачењем или применом Конвенције и даје саветодавна мишљења. Право да покрене поступак пред Судом има свака држава уговорница, као и појединци, невладине организације и групе лица (који се налазе под јурисдикцијом неке државе чланице Конвенције) уколико сматрају да је повређена нека одредба Конвенције. Као тужена страна појављује се увек држава уговорница.

Слобода да се изрази сопствено мишљење је једно од људских права које се признаје у највећем броју земаља. „У једном упоредном прегледу устава света који је урађен 1978. године, утврђено је да од 142 устава 124 (или 87%) садрже гаранције слободе изражавања. У истом истраживању, само 66 устава (или 46.5) је забрањивало тортуру и нечовечно поступање”¹. Порекло овог права може се наћи у 17. веку када су неки документи, као на пример енглеска Повеља о правима (*Bill of rights*) из 1688. године, гарантовале слободу говора за оно што се изјави у парламенту. Варијанте овог права могу се наћи у најранијим модерним уставима, укључујући и један број устава америчких држава из 18.

¹ Mark Janis, Richard Kay, Anthony Bradley, *European Human Rights Law*, Oxford, 2000, p. 138.

века, члан 11 француске Декларације о правима човека и грађанина и 1. амандман Устава САД.

Слобода изражавања се у неком уставном тексту у Србији први пут помиње у „Намесничком уставу” Кнежевине Србије из 1869. године, у члану 32. У каснијим уставима Краљевине Србије, слобода изражавања нашла је своје место: у Уставу из 1888. године у члану 22, у Уставу из 1901. године у члану 34 и у Уставу из 1903. године у члану 22. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, у Видовданском уставу из 1921. године гарантује се слобода штампе, у члану 13, а у Уставу Краљевине Југославије из 1931. године, чланом 12 гарантује се слобода изражавања уопште. После Другог светског рата, у југословенским уставима, такође је гарантована слобода изражавања: у Уставу ФНРЈ из 1946. године у члану 27, у Уставу СФРЈ из 1963. године у члану 40, у Уставу СФРЈ из 1974. године у члану 167. и у Уставу СРЈ из 1992. у члановима 35 и 36.

Слобода изражавања, као једно од основних људских права гарантована је у готово свим најзначајнијим међународним уговорима из ове области. Она је прихваћена Универзалном декларацијом о људским правима, коју је донела Генерална скупштина УН 10. децембра 1948. године (члан 19.), а затим је гарантована у најзначајнијим међународним уговорима о заштити људских права: члан 19 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (овај пакт је отворен за потписивање 19. децембра 1966. године), члан 10 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода (прихваћена 1950. године), члан 13 Америчке конвенције о људским правима (која је усвојена у оквиру Организације америчких држава 22. новембра 1969. године), члан 9 став 2 Афричке повеље о људским правима и правима народа (усвојена 26. јуна 1981. године у оквиру Организације афричког јединства).

У Србији и Црној Гори слобода изражавања је гарантована у члану 29 Повеље о људским и мањинским правима и грађанским слободама која је саставни део Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора и у члану 45 Устава Републике Србије.

Појам слободе изражавања

Члан 10 Европске конвенције о заштити људских права који регулише слободу изражавања гласи:

„Свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе. Овај члан не спречава државе да захтевају дозволе за рад телевизијских, радио и биоскопских предузећа.

Пошто коришћење ових слобода повлачи за собом дужности и одговорности, оно се може подвргнути формалностима, условима, ограничењима или казнама прописаним законом и неопходним у демократском друштву у инте-

ресу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања откривања обавештења добијених у поверењу, или ради очувања ауторитета и непристрасности судства².

Прво што можемо приметити у званичном преводу Конвенције јесте помало неадекватна синтагма „слободу поседовања сопственог мишљења”. Ово није најбоље решење и представља буквалан превод са енглеског језика. Боље решење, које би било у духу нашег језика, представљала би формулација „Ово право укључује слободу мишљења, примања и саопштавања информација...”. Ово решење није непознато у упоредним преводима Конвенције и срећемо га, нпр. у хрватском, италијанском и шпанском преводу Конвенције.³

Оправдање за посебну заштиту изражавања може се посматрати на два начина. Прво, штити се говор као нешто важно у модерном друштву, јер јавна дебата представља корисно средство за постизање других друштвених вредности, као што је развој људске личности у модерном друштву. Са друге стране, могућност да појединац слободно изрази своје мишљење посматра се као људско добро по себи. Слобода изражавања је сматрана за најбољи начин да се открије истина, кроз непрестану размену мишљења и идеја. Суд је приметио да чак ни војне тајне не излазе из оквира члана 10 и нагласио да слобода изражавања није ограничена на одређене категорије информација, идеја или облика изражавања, већ да је она у темељима сваког демократског друштва.

Сам појам „изражавање” није у потпуности дефинисан. Он укључује: уметничка дела (као нпр. у случају *Müller и осџали проџив Швајцарске* из 1988. године), публикације, видео материјале, филмове и друге начине преноса идеја и информација. Највећи изазов данас, везан за ову слободу, представља изузетно велико коришћење интернет услуга. Информације могу бити стваране, репродуковане и преносене невероватном брзином. Ова технологија представља изазов за људска права на међународном плану, нарочито по питањима надлежности и питањима као што су подстицање на расну мржњу и сексуална експлоатација деце.

Слобода изражавања штити појединца од арбитрерног мешања државе и других појединаца у ову сферу. Државе су дужне да осигурају да њихово национално право штити ову слободу обезбеђујући одговарајуће гаранције и правне лекове у случају кршења.

Захваљујући недељивости људских права, слобода изражавања повезана је са: слободом мишљења (а врло често се наводе и заједно, као једна слобода), правом на коришћење сопственог језика, слободом окупљања и удруживања, слободом штампе, правом на приватност, слободом од мешања државе у преписку грађана и приватну својину. Обавеза државе да се не меша у слободу изражавања нарочито је наглашена када је нека информација од виталног значаја за приватни или породични живот грађана. Такође преклапа се са ма-

² „Службени лист СЦГ, Међународни уговори”, бр.9, 2003. године, стр. 16.

³ [www.echr.coe.int/Convention/Convention countries link.htm](http://www.echr.coe.int/Convention/Convention%20countries%20link.htm)

њинским правима, правима која се односе на питања здравља и образовања. Веза са слободом мишљења и савести је највидљивија код питања која извиру из слобода штампе и религије. У неким деловима се преклапа са правом на учествовање у јавном животу, правом гласа и правом да се буде биран. Иако је слобода изражавања у основи индивидуално право, постоје примери где је она по својој природи везана за неку групу.

Врсте изражавања

Политичко изражавање

Један од циљева члана 10 је да обезбеди слободну размену политичких идеја, што је предуслов сваке демократије. Европски суд је закључио и често потврђивао да је слобода политичке дебате у самој сржи концепта демократског друштва. У смислу заштите члана 10 не постоји оправдање за разликовање између политичких расправа (нпр. о подобности политичара или јавног службеника да обављају своју функцију) и расправа о другим питањима од јавног интереса, као што су: информације о активностима и могућим неправилностима у раду сигурносних служби (случај *Spycatcher*), питања која се тичу здравствених ризика од узимања лекова и питања законске и моралне одговорности за настале повреде (случај *Sunday Times*), критика полицијске службе (случај *Thorpeirson*), објављена мишљења у којима се говори о недостатку судске непристрасности (случај *Barford*).

Један од случајева који најбоље илуструје ову врсту слободе изражавања јесте случај *Lingens против Аустрије*⁴. У овом случају тужилац је представио

⁴ Лингенс је аустријски новинар који живи у Бечу и уредник је новина „Профил”. Убрзо после општих избора у Аустрији 1975 године, Симон Визентал, председник Јеврејског документационог центра, оптужио је Фридриха Петера, вођу Аустријске либералне странке да је био припадник једне СС бригаде током Другог светског рата. Председник владе и председник Аустријске социјалистичке партије, Бруно Крајски, снажно је бранио Петера у једном телевизијском интервјуу и оптужио је Визентала за „мафијашке методе”.

У таквим околностима, тужилац (Lingens) је објавио два чланка у бечким новинама „Профил”. Први је објављен 14. октобра 1975. године под насловом „Случај Петер”. Он је повезао наведене догађаје, а посебно активности Прве СС пешадијске бригаде. У овом чланку се осврнуо и на улогу господина Петера у кривичном поступку који је започет у Грацу (а касније прекинут), против особа које су се бориле у тој бригади. Дошло се до закључка да иако господин Петер неспорно ужива повластицу презумпције невиности, његова прошлост га ипак чини неприхватљивим за обављање функције политичара у Аустрији. Тужилац је наставио са критиком става господина Крајског, кога је оптужио да штити господина Петера и друге бивше припаднике СС-а из политичких разлога. Други чланак, објављен 21. октобра 1975. године, насловљен је „Помирење са нацистима, али како?”. У њему је тужилац рекао да се „понашање канцелара не може критиковати на рационалним, већ само на ирационалним основама, јер је његово понашање неморално и недостојно. Шта више, то је непотребно, јер Аустријанци могу да се помире са прошлошћу без да за то траже помоћ бивших нациста, умањујући тако проблем концентрационих логора, или вређања господина

своју улогу као политичког новинара у плуралистичком друштву. Као такав он је сматрао да има обавезу да изрази своје ставове о осудама које је господин Крајски изнео на рачун господина Визентала. Он је такође сматрао, као и Комисија, да политичар који је навикао да напада своје противнике мора да очекује жешћу критику него други људи.

Влада је тврдила да слобода изражавања не може спречити националне судове да врше своју надлежност и доносе одлуке у својим пресудама да би осигурали да политичка дебата не прерасте у лично вређање. Она је сматрала да један део израза које је користио господин Лингенс прелази ту границу. Шта више, тужилац је могао да јавности предочи своја схватања без претходне цензуре, па казна која му је након тога наметнута није била у супротности са легитимним циљем који се желео постићи.

Поставља се питање да ли је мешање у слободу изражавања неопходно у демократском друштву. Придев „неопходан” у оквиру значења члана 10 став 2 имплицира постојање „друштвене потребе”. Стране уговорнице поседују одређено поље слободне процене у утврђивању да ли таква потреба постоји, али се то одвија под европским надзором, обухватајући и легислацију и одлуке у којима се закони примењују.

У вршењу своје надзорне јурисдикције, Суд не може да посматра одлуке домаћих судова изоловано, већ их мора гледати у светлу случаја као целине укључујући и чланке који не иду у корист тужиоца, као и контекст у коме су написани. Суд мора утврдити да ли је конкретно ограничење слободе изражавања „пропорционално легитимном циљу који се жели постићи” и да ли су разлози које су навели аустријски судови да би га оправдали, „релевантни и довољни”.

У вези са овим Суд је подсетио да слобода изражавања, како је загарантована у ставу 1 члана 10 Конвенције чини један од основних темеља демократског друштва и један од услова за његов напредак. У складу са ставом 2, она је применљива не само на информације или идеје које су добро примљене или сматране као неувредљиве или као ствари које немају неку посебну важност, већ и на оне информације или идеје које вређају, шокирају или узнемиравају. То су захтеви плурализма, толеранције и широког спектра мишљења без којих нема демократског друштва⁵.

Визентала, испољавајући антисемитизам”. У свом чланку, Lingens је изјавио да, по његовом мишљењу, монструозно није то што је господин Визентал покренуо ово питање већ што је Крајски хтео целу ствар да заташка. Чланак завршава са одељком у коме се критикују политичке партије генерално, захваљујући присуству бивших нациста међу њиховим лидерима. Тужилац је сматрао да господин Петер треба да поднесе оставку, не да би признао своју кривицу већ да докаже да поседује одређене квалитете, непознате господину Крајском.

29. октобра и 12. новембра 1975. године канцелар је поднео две приватне тужбе против господина Лингенса. Сматрао је да одређени пасуси у објављеним чланцима представљају клевету и да су кажњиви на основу члана 3 Аустријског кривичног закона. Према члану 112: „доказ истине и добре вере неће бити прихватљив уколико особа која начини одређену изјаву заступа тачност своје изјаве или добре вере”. (Lingens против Аустрије, 8. јул 1986, Series A, No. 130).

⁵ исто

Ови принципи су од посебне важности када је у питању штампа. Док штампа не сме прећи границе, успостављене, између осталог, због заштите угледа других, њена је дужност да шири информације и идеје о политичким питањима у истом обиму као и у другим областима од јавног интереса. Штампа, не само да има задатак да шири такве информације и идеје, већ има право и да их прима. У вези са тим Суд није прихватио мишљење изражено у пресуди бечког Апелационог суда о чињеници да је задатак штампе само да дистрибуира информације, а да њихову интерпретацију треба оставити читаоцима.

Слобода штампе омогућује јавности једно од најбољих средстава којима се откривају и формирају мишљења о идејама и ставовима политичких лидера. Слобода политичке дебате је у самим темељима концепта демократског друштва, о коме се и говори у Конвенцији.

Границе прихватљиве критике су шире у односу на политичаре, него на обичне грађане. За разлику од грађана, политичари се неизбежно и свесно излажу томе да сваку њихову реч и дело и новинари, а и јавност у целини помно прате. Они због тога морају испољити већи степен толеранције. Нема сумње да члан 10 став 2 обезбеђује заштиту угледа других (односно свих) појединаца и да се та заштита односи и на политичаре, чак и када они не делују у свом приватном капацитету. Али у таквим случајевима услови за ту заштиту морају бити посматрани у складу са интересима отворене дискусије о политичким питањима.

У случају *Лингенс*, тужилац је осуђен јер је користио одређене изразе као што су: „најнижи опортунизам”, „неморал”, „недостојан”, када је говорио о господину Крајском који је био савезни канцелар у то време. Ти чланци објављени у бечком магазину „Профил”, бавили су се политичким питањима од јавног интереса за државу Аустрију. Расправљало се о ставу Аустријанаца, а посебно канцелара, према националсоцијализму и учешћу бивших нациста у управљању земљом. Садржај и тон ових чланака био је у целини добро избалансиран, али коришћење горе поменутих израза могло је нашкодити угледу господина Крајског.

Ипак, пошто се случај тиче г. Крајског који наступа у својству политичара, морају се сагледати околности у којима су ти чланци написани. Они су се појавили убрзо после општих избора у октобру 1975. године. Многи Аустријанци су сматрали да ће његова партија изгубити апсолутну већину и да ће, да би могла да влада, морати да уђе у коалицију са странком господина Петера. Када је, после избора, господин Визентал изнео велики број чињеница о Петеровој нацистичкој прошлости, канцелар га је бранио и напао Визентала, чије је активности описао као мафијашке методе.

Ово изражавање се због тога може посматрати у светлу постизборних политичких препуцавања. Окружни суд у Бечу је у својој пресуди од 26. марта 1979. године приметио да су у овом сукобу обе стране користиле сва средства која су им стајала на располагању, што није ни у ком случају необично у политици.

Апелациони суд у Бечу, осудио је господина Лингенса да плати казну и наредио конфискацију одређених издања „Профила” и објављивање пресуде.

Као што је влада истакла, спорни чланци су у то време већ били широко дистрибуирани, тако да казна наметнута аутору није овога спречила да се изрази. Ипак, она је допринела некој врсти цензуре, која би могла да га обесхрабри да у будућности износи такве критике. У смислу политичке дебате ово би могло спречити новинаре да доприносе јавној дискусији о питањима која утичу на живот заједнице.

Аустријски судови су сматрали да су постојали различити начини одмеравања понашања господина Крајског и да се логично не може доказати да је само једна интерпретација права. Они су, на крају, прогласили тужиоца кривим за клевету.

Према схватању Европског суда мора се направити јасно разликовање између чињеница и личних мишљења. Постојање чињеница може се доказати, док се вредносни исказ у нечијем мишљењу не може сматрати доказом. Суд примећује, у вези са овим, да су чињенице на којима је господин Лингенс формирао своје мишљење неспорне.

Према параграфу 3, члана 3 кривичног закона Аустрије, новинар у случају који је сличан овоме не може избећи осуду уколико не може да докаже истинитост својих навода.

Што се тиче нечијег мишљења овај захтев је немогуће испунити и он крши саму слободу мишљења која је основни део права гарантованог чланом 10 Конвенције.

Из наведених разлога чини се да мешање у Лингенсово коришћење слободе изражавања није било неопходно у демократском друштву да би се заштитио углед других и није био у складу са легитимним циљем који се желео постићи. Суд је стога једногласно одлучио да је дошло до кршења члана 10 Конвенције.

Као што овај случај илуструје, говор који укључује политичка питања има централну улогу у функционисању демократског друштва.

У складу са овим, тешко је бранити аргументе који говоре у прилог ограничавања таквих дискусија. На пример, у случају *Bowman против Уједињеног Краљевства* (из 1998. године) Суд је утврдио да је дошло до кршења члана 10, када је део 75. Закона о представљању грађана из 1983. године примењен на тужиоца који је одштампао и дистрибуирао 25000 копија летака у којима је изнео ставове кандидата у парламентарним изборним јединицама о питањима која се односе на абортус. Закон је забрањивао трошкове у износу већем од 5 фунти које би имао било ко осим кандидата, са циљем да помаже избор кандидата. Забрана се није односила на штампане или електронске медије. Суд је нашао да ограничење није у сразмери са легитимним циљем промовисања једнакости међу кандидатима, пошто она представља препреку објављивању информација, са циљем утицања на бираче.

Није увек јасно да ли одређено понашање може да се сматра политичким изражавањем. У случају *Thorgeir Thorgeirson против Исланда*, Европски суд је одлучио да је осуда за клевету, заснована на публикацији која оптужује неименоване полицајце за акте бруталности, кршење члана 10. „Влада је тврдила

да строго правило из случаја Лингенс, применљиво на ограничења политичке дискусије, није применљиво на друге ствари од јавног интереса, конкретно ствари које нису обухватале директно или индиректно учешће грађана у процесу доношења одлука. Суд је одбацио ово разликовање.”⁶

Са друге стране, у случају *Janowski против Пољске*, Суд је нашао да тужба због вређања јавног службеника, током и у вези са вршењем његових службених дужности не представља кршење члана 10 Конвенције. Тужилац у овом спору је јавно назвао полицијске службенике, за које је веровао да злоупотребавају своју дужност, „тикванима” и „глупацима”. Пошто су његове изјаве биле уперене према полицајцима и пошто их је чуло само неколико пролазника, оне нису чиниле део отворене дискусије о стварима од јавног интереса. Суд се сложио да границе критике у неким околностима могу да буду шире у односу на јавне службенике везано за обављање њихових функција него у односу на појединце као приватне субјекте. Ипак, не може се рећи да се јавни службеници свесно подвргавају јавној контроли поводом сваке своје изговорене речи и извршене радње до мере у којој то раде политичари. Стога, они би требало да се третирају идентично као и политичари када дође до преиспитивања њихових поступака. Шта више, јавни службеници морају уживати поверење јавности уколико желе да буду успешни у обављању својих задатака, а неопходно је и заштитити их од увредљивих и злонамерних вербалних напада док обављају своје дужности.

У случају *Worm против Аустрије* (из 1997. године), тужилац је написао чланак о суђењу једној јавној личности за утају пореза, јасно сугеришући да је оптужени крив. Писац је осуђен за покушај утицања на исход кривичног поступка и осуђен да плати казну. Европски суд је сматрао да је пресуда у складу са чланом 10, став 2 Конвенције. Није експлицитно направио разлику у односу на своју одлуку у случају *Sunday Times*, али је нагласио да су јавне личности овлашћене на уживање гаранција за фер суђење, садржане у члану 6, који у кривичном поступку укључује и право на независни трибунал, као и све друге особе. Он је сматрао, да су такве оптужбе у складу са Конвенцијом, чак и када држава није показала прави резултат утицаја на конкретан поступак.

Централно место у политичкој дискусији о слободи изражавања заузима наглашена потреба да се штампа заштити од ограничења и цензуре. Европски суд је често наглашавао значај штампе у остваривању вредности члана 10. То смо видели у случају *Lingens*, а у случају *Spycatcher*, Суд је изјавио да: „Иако штампа не сме прекорачити границе успостављене за заштиту интереса установљених у члану 10 Европске конвенције, ипак је њена обавеза да шири информације и идеје о питањима од јавног интереса. Када би било другачије штампа не би могла да одигра своју основну улогу јавног пса чувара”⁷.

⁶ Mark Janis, Richard Kay, Anthony Bradley, *European Human Rights Law*, Oxford, 2000, p. 171

⁷ *Observer & Guardian* против Уједињеног Краљевства, 26. новембар 1991, Serie A, No. 216

Најпознатији случај који се односи на слободу штампе представља случај *Sunday Times против Уједињеног Краљевства*⁸.

Европски суд је закључио да решење о забрани објављивања новинског текста представља мешање у право листова на слободу изражавања према члану 10 став 1. Суд се затим осврнуо на наводе владе којима се ово мешање правда одредбама члана 10, става 2 и установио је да, упркос томе што је кривично дело „омаловажавање суда” предвиђено само енглеским обичајним правом, правне норме у питању ипак јесу „прописане законом” у смислу Конвенције, зато што су појединци могли да знају за садржину правила применљивих на њихово понашање и за последице њиховог кршења. Суд је затим, приметио да је главна сврха инкриминације „омаловажавања суда” у томе да се подржи ауторитет и непристрасност правосуђа, што одговара једном од изричитих ограничења слободе изражавања, дозвољених чланом 10 став 2. Може се сматрати да је овакво решење било у оквиру законитих циљева из става 2.

Међутим, установивши да је решење у сагласности са захтевом да буде „прописано законом”, Суд је размотрио његову усклађеност са стандардом „потребе у демократском друштву”. Он је установио да влада Уједињеног Краљевства није успела да докаже да је решење о забрани одговарало „неужној друштвеној потреби”, да је „сразмерно с постизањем жељеног законитог циља”, или да су разлози наведени пред унутрашњим судовима били „умесни и дозвољни по члану 10 став 2”.⁹

Суд се такође осврнуо на тврдњу владе да је постигнута равнотежа између два јавна интереса, тј. слободе изражавања и неометаног рада правосуђа, следећим речима: „опште је признато да судови не могу да делују у безваздушном простору. Мада судови јесу место где се решавају спорови, ово не значи да се не може водити претходна дискусија о тим споровима и другде, било у стручним часописима, штампи уопште или пред широком публиком. Поврх тога, док средства масовног комуницирања не смеју да прекораче границе наметнуте ин-

⁸ У свом чланку од 24. септембра 1972. године који је носио наслов „Разлози националне срамоте”, овај британски лист се позабавио анализом афере рођења неколико стотина деформисане деце у периоду од 1959-1962. године, због тога што су њихове мајке узимале лек Талидомид као средство за смирење у току трудноће. Посебно узнемирење у јавности изазвала је најава да ће већ у следећем броју листа бити објављена историја производње и тестирања Талидомида у периоду од 1958. до 1961. године. Како је истовремено текао судски спор многобројних унесрећених родитеља и произвођача Талидомида, компаније *Distelera Ltd.*, компанија је уложила службени захтев јавном тужиоцу да судским налогом спречи објављивање таквог текста, јер он може представљати „омаловажавање (непоштовање) суда”. Налог је донет новембра 1972. године. На захтев *Sunday Times*-а, Апелациони суд је повукао налог али га је Дом Лордова потврдио 18. јула 1973. године, уз образложење да би поменути чланак представљао омаловажавање суда, пошто би у јавности изазвао осећај пресуде у предмету о којем је Суд још увек расправљао. Пошто су, безуспешно, истрошили све локалне правне лекове, издавач, уредник и новинари листа су поднели жалбу Комисији 19. јануара 1974. године, тврдећи да судски налог о забрани објављивања поменутог текста представља повреду члана 10 Европске конвенције. (*Sunday Times* против Уједињеног Краљевства, 26. април 1979, Series A, No. 90)

⁹ исто.

тересима правосуђа, она су дужна да дају информације и преносе идеје о стварима које долазе пред суд, као и о свим другим стварима од јавног интереса. Не само што средства масовног комуницирања имају задатак да упознају остале са таквом информацијом и идејама, већ и грађанство има право да их прими.”¹⁰

Суд је такође утврдио да породице умешане у трагедију са „Галидомидом” имају животни интерес да се упознају са свим чињеницама и разним могућим решењима. Ова обавештења, од огромне важности за њих, могла би им се ускратити само кад би постојала потпуна извесност да би сазнање о њима представљало претњу „ауторитету судства”.

Суд је у својој пракси такође нагласио да слобода штампе зависи не само од права на издавање неке публикације. Заштита новинарског извора представља један од основних услова за слободу штампе, што је већ утврђено у законима и професионалним кодексима понашања великог броја држава. Без такве заштите, извори информација могу бити спречени да помажу штампи у информисању јавности о стварима од јавног интереса. Као резултат тога, улога штампе у модерном друштву може бити озбиљно угрожена, као и могућност да обезбеди тачне и поуздане информације. Имајући у виду значај заштите новинарских извора за слободу штампе у демократском друштву и могући негативан ефекат који обавеза откривања извора може имати на вршење ове слободе, таква мера не може бити у складу са чланом 10 Конвенције, уколико није оправдана захтевом за заштиту јавног интереса.

Економско изражавање

Поред политичког, постоји и такозвано економско или „трговачко” изражавање, које је везано за привредни живот сваке државе. У земљама тржишне економије свако предузеће које хоће да отпочне посао неизбежно излаже своју делатност детаљној анализи својих конкурената. Његова пословна стратегија и начин на који оно извршава своје обавезе, може бити предмет критике потрошача и специјализоване штампе. Да би обавила свој задатак, та штампа мора бити у стању да објави чињенице које би могле бити интересантне њеним читаоцима и да на тај начин допринесе транспарентности пословних активности. Да би овоме допринела, друштво мора да обезбеди да се слободно дистрибуирају информације и идеје које се тичу производа и услуга који се нуде потрошачима.

Постоје најмање два разлога због чега изражавање везано за трговачке или економске интересе треба да ужива мању заштиту од изражавања које обухвата политичко доношење одлука. Прво, као ствар социјалне политике, такво изражавање поседује мањи степен опасности централним вредностима сваког демократског друштва. Друго, постоји устаљена пракса уређивања економских питања која сама по себи укључује одређена ограничења слободе говора везано за економске трансакције.

Није увек јасно када се једна изјава може разумети као економска а не

¹⁰ исто.

као политичка. У случају *Barthold против Немачке*, тужилац, један ветеринар, подвргнут је дисциплинском поступку због својих изјава, које су цитиране у једном новинском чланку, о недостацима ноћне ветеринарске службе у Хамбургу. Немачки суд је сматрао да је тужилац прекршио успостављене стандарде против професионалног рекламирања. Пошто га је ограничење које му је наметнуто спречавало да изрази своје мишљење о једној теми од општег интереса, Европски суд за људска права је одлучио да се члан 10 примењује у овом случају и нашао да постоје и економски и политички аспекти тужиоцеве изјаве имајући у виду основну садржину овог члана и природу питања које је представљено јавности. Пресуда немачких судова утицала би на обесхрабривање припадника слободних професија да доприносе расправама о темама које утичу на живот заједнице, ако постоји и најмања вероватноћа да ће се такве њихове изјаве третирали као да имају рекламно дејство. Изјава се не може третирали као економско изражавање ако је њена основна сврха да обавести јавност о теми за коју постоји легитиман јавни интерес.

Европски суд је дозволио владама шире поље слободне процене у ограничавању економског говора него других облика изражавања. Ово је потврђено у случају *Markt Intern*, где је Суд одбацио аргументе у корист шире заштите економског изражавања¹¹.

Уметничко изражавање

Слобода изражавања може бити повезана са покушајима државе да забрани оно што сматра увредљивим уметничким или литерарним делом. У случајевима *Handyside* и *Markt Intern*. Европски суд је применио члан 10 на говор који није политички у неком посебном смислу. Он је експлицитно стао на становиште да се заштита члана 10 протеже на уметничко изражавање које узима учешће у јавној размени културних, политичких и социјалних информација и идеја. Кроз свој креативни рад, уметник изражава не само личну визију света, већ такође и свој поглед на друштво у којем живи. Истина, овај члан посебно не говори да слобода уметничког изражавања спада у његов оквир, нити је, са друге стране, разликује од других облика изражавања. Она обухвата слободу примања и саопштавања културних, политичких и свих других информација и идеја. Потврда за ово налази се у другој реченици става 1 члана 10 која се односи на „рад телевизијских или биоскопских предузећа”, медија чија се делатност простире на поље уметности. Потврда да концепт слободе изражавања укључује уметничко изражавање може се пронаћи у члану 19 став 2 Међународног

¹¹ Маркт Интерн. је један новински лист који је објавио тачну вест о незадовољству једног хемичара услугама фирме која се бави наруџбама путем поште. Немачки судови су пресудили да је прича створила лажан утисак и тако проузроковала нелојалну конкуренцију и повредила углед и права других. Европски суд је био подељен по овом питању, однос гласова судија био је 9 према 9. Пресудио је глас председника и Суд је подржао пресуду немачког суда. (*Markt Intern Verlag GmbH и Klaus Beermann* против Немачке, 20. новембар 1989, Series A, No. 165)

пакта о грађанским и политичким правима, који посебно укључује у оквиру слободе изражавања информације и идеје у форми уметничког дела.

Заштита уметничког изражавања може се разликовати од заштите политичког изражавања, јер јавна контрола такве активности произилази из жеље да се забране материјали који вређају друштвене стандарде моралног понашања.

Увредљиво изражавање

Последњих година све су чешћи примери увредљивих говора који се одnose на поједине етничке групе. Европска искуства са расистичким режимима у двадесетом веку изазвала су појачану осетљивост на опасности овакве врсте изражавања.

Европски суд за људска права се до сада два пута сретао са питањем да ли је изражавање, које је кажњиво по законима који ограничавају расистички говор, заштићено чланом 10 Конвенције. У оба случаја Суд је пресудио да је дошло до кршења овог члана. Одлуке Суда су разјасниле да су закони који регулишу говор мржње у складу са Конвенцијом. У случају *Jersild úproйив Данске*, тужилац је направио и презентовао телевизијску емисију о младој расистичкој банди у Копенхагену. Део емисије је интервју у којем његови саговорници на груб и злонамеран начин говоре о црнцима и другим мањинама. Тужилац је осуђен према данском кривичном закону, који забрањује ширење у јавности изјава којима се прети, вређа или понижава нека група због расе, боје коже, националног или етничког порекла или уверења. Суд у Стразбуру је нагласио важност борбе против расне дискриминације, али да се тужиочево понашање, када је укључио такве изјаве у свој програм, не може сматрати промовисањем расизма. Суд је посебно био свестан потребе да у својим пресудама заштити штампу, односно садржај и облик представљања информација. Кажњавање новинара за помагање у ширењу изјава које је учинила друга особа у интервјуу озбиљно би угрозила допринос штампе расправама о стварима од јавног интереса.

Ова судска одлука није остала без коментара. Питање је да ли један интерес, слобода штампе, има превагу над другим, тј. над спречавањем ширења расизма у свету. Међународно право се развило у регулисању овог питања и донети су на глобалном плану неки важни стандарди у овој области. Донета је Међународна конвенција о елиминисању свих облика расне дискриминације 1965. године, коју је до сада ратификовало више од 150 држава. То је учинила и Данска, 9. децембра 1971. године. Ова Конвенција установљава неке обавезе које свака држава уговорница мора да испуни. У члану 1 оне се обавезују да не почине никакво дело расне дискриминације и да је не врше против лица, група лица или установа, као и да поступају тако да се све јавне власти и јавне, националне и локалне установе придржавају ове обавезе. Такође, држава не сме да подстиче, брани или подржава расну дискриминацију коју спроводи било какво лице или организација. Члан 4 Конвенције обавезује државе да осуде и казне сваку пропаганду која се руководи идејама или теоријама заснованим на расној

супериорности или мржњи и да забране организације које промовишу и подстичу расну дискриминацију¹².

Иако ова Конвенција не тражи изричито кажњавање новинара одговорних за телевизијске емисије оваквог типа, она ипак подржава схватање да су и медији обавезни да заузму јасан став у области расне дискриминације и ширења расне мржње. Суд у конкретном случају није поштовао ова правила, а дужан је да при тумачењу Европске конвенције узме у обзир све релевантне међународне уговоре. Заштита расних мањина не може бити мање значајна него право да се дистрибуирају информације. Такође, права људи чије је достојанство повређено, морају бити заштићена, чак и ако то значи ограничавање слободе изражавања.

Ограничења слободе изражавања

Природа изражавања које је заштићено у члану 10 Конвенције није увек очигледна. Посебно, проблеми произилазе из разликовања изражавања од деловања. Ипак, у највећем броју случајева, интерпретација Европског суда члана 10 није била фокусирана на питање дефиниције, као што је то случај код неких других чланова. Суд је више био сконцентрисан на питање када јавно мешање у изражавање може бити дозвољено чланом 10. Ово питање претпоставља да изражавање не може бити апсолутно заштићено. Неспорно је да коришћење неке врсте језика у неким ситуацијама може изазвати велику друштвену штету коју држава треба да спречи. Члан 10 став 2 Европске конвенције прописује неке услове, под којима је могуће да се слобода изражавања ограничи. То су: да је ограничење прописано у закону, неопходно у демократском друштву и уведено у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или заштите права и интереса других.

Као пример за ово може да послужи случај *Handyside против Уједињеног Краљевства* (из 1976. године)¹³. Суд је размотрио питање да ли је противна

¹² Владимир Тодоровић, *Људске слободе и права*, Београд, 2000

¹³ Британски држављанин, Р. Хендисајд, власник је једне издавачке куће у Лондону. Он је припремио за штампу књигу „Мали црвени уџбеник” два данска аутора. Књига је посвећена тинејџерима и једно поглавље говори о сексуалном образовању. Ова књига је већ била објављена у Данској 1969. године, а касније и у другим земљама. Издавач је планирао да слободну продају енглеских издања започне 1. априла 1971. године, те је неколико стотина примерака књиге послао ради приказивања одређеном броју стручних и дневних часописа, као и појединим медицинским образовним удружењима. Због великог броја негативних коментара на садржај књиге, полиција је поступила у складу са Законом о неморалним публикацијама из 1959. и 1964. године, те је марта 1977. године запленила све примерке књиге које је пронашла у просторијама издавача. После тражења заштите пред домаћим судовима и исцрпљивања домаћих правних лекова, господин Хендисајд је поднео жалбу Комисији са аргументом да је судска одлука у супротности са правом на слободу изражавања. (*Handyside* против Уједињеног Краљевства 7. децембар 1976, Series A, No. 26)

члану 10 Конвенције осуда лица које је објавило приручник за школску децу са саветима о сексуалним и другим питањима. Иако је Суд закључио да је држава имала право на слободну процену када се позвала на клаузулу о заштити морала у ставу 2. и да је држава имала право да спречи објављивање уџбеника, он је ипак изнео становиште о улози слободе изражавања у демократском друштву: „Слобода изражавања представља једну од неопходних основа таквог друштва, један од темељних предуслова за његов напредак и за развој сваког човека. Она обухвата не само обавештења или идеје који се повољно примају или се сматрају нешкодљивим или неважним, већ и оне који вређају, потресају или узнемиравају државу или неки део становништва. Ово су налози плурализма, толеранције и широкогрудости без којих нема демократског друштва”¹⁴.

Централно место у пресуди Суда у овом случају заузима концепт „поље слободне процене”, који се користи да би се одредило да ли је мешање у заштићена права неопходно у демократском друштву да би се постигли одређени интереси. Могућност таквог оправдавања мешања у људска права предвиђена је и за нека друга права предвиђена у Конвенцији (чланови 8, 9, 11). Начин на који Суд одређује присуство или одсуство такве „неопходности” играће значајну улогу у одређивању ширине заштите која је заиста неопходна. Оно што је неопходно да би се постигли задати циљеви чак и у такозваним демократским друштвима може се разликовати од државе до државе. Такође, процена неке владе о тој неопходности разликује се од процене неког међународног суда који је наравно мање упознат са ситуацијом у земљи. То може довести до тога да тај међународни суд аутоматски одобрава свако мешање државе у гарантована права.

У пресуди у случају *Olsson* против Шведске (из 1988. године), Европски суд за људска права разјаснио је шта значи појам „неопходно у демократском друштву”. Према установљеним правилима у пракси Суда, појам неопходности значи да ограничење људских права одговара друштвеној потреби и, посебно, да је сразмерно легитимном циљу који се жели постићи. Земље уговорнице Конвенције уживају извесну флексибилност у процењивању да ли такве потребе постоје, али то се догађа уз европски надзор, који обухвата и правне прописе и одлуке којима се они примењују, чак и оне које доноси независан суд. Европски суд за људска права је овлашћен да донесе коначну одлуку о томе да ли је ограничење у складу са слободом изражавања заштићеном чланом 10. Задатак Суда приликом примене своје надзорне надлежности није да заузме место надлежног националног суда, већ да преиспита према члану 10 одлуке које су донете у примени својих овлашћења. То не значи да је надзор ограничен на процену да ли је тужена држава своја дискрециона права применила на разуман начин, пажљиво и у доброј вери. Суд треба да сагледа ометање које је предмет жалбе у светлу случаја као целине и да одреди да ли је било сразмерно легитимном циљу и да ли су разлози које су националне власти дале да би га оправдале, релевантни и довољни.

¹⁴ исто.

Члан 10 Конвенције не забрањује претходна ограничења издавања као таква. То је потврђено не само речима „услови”, „ограничења”, „спречавати” и „спречаваче” које се појављују у тој одредби, већ и пресудом Суда у случајевима *Sunday Times* и *Markt Intern Verlag GmbH i Klaus Beermann против Немачке*. На другој страни, опасности које носе претходна ограничења су такве да захтевају најподробније могуће испитивање Суда. То је нарочито случај у погледу штампе, јер су вести „кварљива” роба и чак и краткотрајно задржавање њиховог објављивања може да их потпуно лиши сваке вредности. Овај ризик односи се такође и на друге публикације које нису листови, а које се баве актуелним питањима.

Свако ограничење људских права мора бити пропорционално интересима којима служи. У случају *Müller и други против Швајцарске* било је такође говора о заштити морала. Тужиоци су тврдили да је швајцарска влада повредила члан 10 тиме што је конфисковала неколико сексуално провокативних слика и казнила уметнике због објављивања ласцивних материјала. Налазећи да су ове мере оправдане на основу другог става, Суд је указао да државе имају широко поље слободне процене приликом утврђивања онога што је потребно ради заштите морала. Међутим, у овој пресуди израз „изражавање” из члана 10. обухвата уметничко изражавање „којим се људима пружа прилика да учествују у јавној размени културних, политичких и друштвених информација и идеја сваке врсте”.¹⁵

Јуриспруденција Европског суда за људска права о томе да ли су ограничења заштићених права оправдана одредбама као што је став 2 члана 10 показује тенденцију да строгост са којом се тражи такво оправдање зависи од околности конкретне случаја. Поље слободне процене тешко је одредити унапред, јер оно варира у складу са принципима за које Суд сматра да су одговарајући у том случају. Ипак, то поље је најшире када Суд разматра да ли су укидања неких права учињена у време угрожавања јавног поретка, а најуже када се расправља о наводном кршењу личних права појединаца. Занимљиво је како је Суд расправљао о два различита циља из члана 10, став 2 који оправдавају ограничења слободе изражавања. То су: заштита морала и одржавање ауторитета и непристрасности судства.

У случају *Handyside*, Суд је истакао да би, имајући у виду разлике у појединим земљама по питању захтева морала, било добро да Суд обрати пажњу на домаће судске пресуде и да види које су мере тамо биле неопходне да се заштити морал. Суд је дошао до истог закључка и у случају *Mler и други против Швајцарске*. Као што смо видели, Суд није нашао да је дошло до кршења члана 10. Осуда тужиоца на основу члана 204 Швајцарског кривичног закона требало је да служи да би се заштитио морал. Данас, као и у време *Handyside* пресуде није могуће пронаћи у правним и друштвеним прописима држава уговорница, униформну европску концепцију о томе шта је морал. Схватања о томе шта представљају захтеви морала разликују се временом и од места до

¹⁵ Милер и други против Швајцарске, 24. мај 1988. Series A No 133

места, посебно у наше доба. Из разлога што је у директном и непрестаном контакту са основним снагама у својим земљама, државна власт је у принципу у бољој позицији него неки међународни судија да да мишљење о тачном значењу тих захтева као и о „неопходности” и „ограничењу” или „кажњавању” у вези са њима.

Европски суд за људска права се у својим пресудама мање разликује од пресуда националних судова када је у питању одређивање онога што је неопходно за одржавање ауторитета и независности судства. Ово је расправљано у случају *Sunday Times против Уједињеног Краљевства*. Домаће право и пракса држава уговорница открива прилично значајну меру заједничких основа у овој области. Ово је видљиво у неким одредбама Конвенције. Кад год то сматра разумним и могућим, Суд треба да ствара униформне међународне, европске стандарде за уживање права и слобода који се налазе у Конвенцији. Ово би могло да се уради постепено, када се појави прилика за то и када се у потпуности размотре национални правни системи.

У случају *Worm против Аустрије*, Суд је нашао да члан 10 није био прекршен када је новинар осуђен за утицање на исход судског поступка путем чланка који описује суђење високом политичком функционеру за утају пореза. Суд је поновио своју пресуду из случаја *Sunday Times*, да поље слободне процене може бити уже када држава покушава да одржи ауторитет и непристрасност судства. Суд је рекао да се осуда тужиоца не може сматрати супротном члану 10 Конвенције само због тога што можда не би била донета у неком другом правном систему.

За дозвољено мешање у права гарантована Конвенцијом не само да мора да се задовољи неки посебан јавни интерес, већ оно мора бити у одређеној форми. Мора бити „прописано законом”. Овај захтев штити постојање владавине права у сваком демократском друштву. Само увођење неког закона или прописа у правни систем, који није јасно дефинисан не производи одговарајуће правно дејство. Нејасни закони крше неколико битних вредности. Прво, због тога што се претпоставља да је човек слободан да изабере између законитог и незаконитог понашања, инсистира се на томе да закони дају човеку нормалне интелигенције разумну шансу да сазна шта је забрањено тако да се може понашати у складу са тим. „Нејасни закони, због тога што не обезбеђују одговарајуће упозорење, могу да доведу до осуде невиног појединца. Ако се намерава спречити арбитрерна и дискриминаторна примена, закони морају обезбедити експлицитне стандарде за оне који их примењују. Нејасан закон делегира одређена основна питања полицији и судијама да их реше на *ad hoc* и субјективан начин, уз непрестану опасност од арбитрерне и дискриминаторне примене. Нејасна значења у законима неизбежно воде грађане све даље у незакониту зону, до чега не би дошло када би границе забрањених делатности биле јасно одређене”¹⁶.

Европски суд је разматрао ово питање у већ помињаном случају *Sunday Times против Уједињеног Краљевства* у коме је расправљао да ли се судска од-

¹⁶ Mark Janis, Richard Kay, Anthony Bradley, *European Human Rights Law, Oxford*, 2000, стр. 213

лука о непоштовању суда може сматрати као услов „прописано законом” за одржавање ауторитета и непристрасности суда. Став тужиоца је, између осталог, био да је право о непоштовању суда, и пре и после Дома Лордова, било тако нејасно и неодређено да принципи наведени у тој одлуци и наметнута ограничења не могу испуњавати онај услов „прописано правом”. Влада, пак, стоји на становишту да су ограничења у складу са правом и да су на основу чињеница случаја биле барем грубо предвидљиве. Суд је приметио да реч „право” у изразу „прописано правом” не обухвата само писане законе већ и неписано право. У складу са тим, суд овде не придаје важност чињеници да је непоштовање суда творевина *common law* система а не резултат рада законодавног тела. Очигледно је да би било супротно намери стваралаца Конвенције сматрати да ограничења наметнута *common law* системом не спадају у оквир института „прописано правом” само због тога што нису исказана у форми закона. Ово би лишило државу са таквим правним системом која је страна уговорница Конвенције заштите члана 10 став 2 и погодило саме темеље правног система те државе.

Према мишљењу Суда, постоје два захтева која проистичу из израза „прописано законом”. Прво, закон мора бити на одговарајући начин доступан. Сваки грађанин мора имати могућност да на дати случај примени одговарајућа правна правила. Друго, норма не може бити сматрана „правом” уколико није формулисана довољно прецизно да омогући грађанима да регулишу своје понашање. Они морају бити у стању, уколико је потребно уз одговарајући савет, да предвиде, до степена који је разуман у датим околностима, последице које дато понашање може изазвати. Те последице не морају бити предвидљиве са апсолутном сигурношћу јер искуство показује да је то неодговарајуће. Иако је висок степен сигурности пожељан он може довести до претеране ригидности у његовој примени, а право мора бити у могућности да одржава корак са околностима које се непрестано мењају.

Суд је, у овом случају нашао да је правило *common law* система о непоштовању суда довољно еволуирало и да се са довољном сигурношћу може сматрати да утврђивање непоштовања може бити у оквиру стандарда „прописано правом” који је неопходан да би се ограничио члан 10 Конвенције.

Ограничења слободе изражавања уведена су и неким међународним уговорима. На пример, Конвенцијом о коришћењу радија у циљу мира (потписана 23. септембра 1936. а ступила на снагу 2. априла 1938. године) забрањене су радио емисије којима се угрожава унутрашњи поредак или безбедност других држава. Забрањене су и оне емисије које садрже пропаганду за подршку рату или које износе лажне податке чиме угрожавају међународну сарадњу. Ово питање регулише и Конвенција о међународном праву на исправку, која је отворена за потписивање 31. марта 1953. а ступила на снагу 24. августа 1962. године. Уколико се на територији једне државе уговорнице пласирају информације које би штетиле угледу друге државе, или њеним односима са другом државом, оштећена држава има право да истим средствима информисања представи своју верзију чињеница. Она не сме садржавати коментар или мишљење, већ само чињенице и не сме бити дужа него што је потребно да би се исправила на-

ведена нетачна информација. Копија тог „одговора” доставиће се и дописницима и информативним агенцијама које су емитовале нетачну вест. Оне ће нову информацију у најкраћем року саопштити јавности.

Закључак

У овом раду је приказана слобода изражавања, на начин како је она регулисана у члану 10 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и како ју је до сада тумачио Европски суд за људска права. Пракса Суда има велики значај за тумачење свих права из Конвенције, па самим тим и слободе изражавања.

Временом, Суд је установио шта се подразумева под изражавањем, установљени су неки стандарди слободе штампе (у случајевима *Sunday Times* и *Lingens*) и преноса информација. Оно се може манифестовати у неколико облика, као политичко, економско и уметничко изражавање. Политичко изражавање је, можемо рећи, „најслободније” у смислу да су политичари и носиоци јавне власти више изложени оку јавности и критици медија него обични грађани.

Слобода изражавања није апсолутна. Она се може ограничити под условима који су прописани у ставу 2 члана 10 Конвенције. Битно је да је ограничење неопходно у демократском друштву, да је прописано законом (што значи да сви грађани могу да сазнају која су могућа ограничења) и да је оно уведено са намером да се постигне неки легитиман циљ, као што је заштита морала, јавне безбедности или интереса других. Државним властима је овде остављено широко поље слободне процене да одреде да ли ограничења која желе да наметну испуњавају горе наведене услове. Ипак, коначну одлуку о томе која су ограничења дозвољена, а која не, даће Европски суд.

Праксом Суда успостављени су међународноправни стандарди у области људских права, које свака држава чланица Савета Европе мора да поштује. Ово је значајно питање и за Србију и Црну Гору, како због поштовања овог права у домаћем правном поретку, тако и када први спорови против ње буду покренути пред Судом у Стразбуру.

*Bojan Tubić, Teaching Assistant
Novi Sad School of Law*

Human rights - freedom of expression (Case law of the European Court of Human Rights in Strasbourg)

Abstract

All of the most significant international treaties dealing with human rights envisage the freedom of expression, as one of the fundamental human rights. European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, article 10 regulates this freedom in the following manner: „Everyone has the right to freedom of expression. This right shall include freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers. This article shall not prevent States from requiring the licensing of broadcasting, television or cinema enterprises”. Freedom of expression encompasses all forms of expression, be it political, economical or artistic. Special attention is dedicated to it, since it has been often infringed. The court concluded that public figures have been more in the public eye and therefore should be subject to a more severe criticism of the press. The criticism, however, needs to be related not to personality of such individuals, but to their work.

Freedom of expression is not an absolute right. Paragraph 2 of article 10 speaks thereof: „The exercise of these freedoms, since it carries with it duties and responsibilities, may be subject to such formalities, conditions, restrictions or penalties as are prescribed by law and are necessary in a democratic society, in the interests of national security, territorial integrity or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, for the protection of the reputation or rights of others, for preventing the disclosure of information received in confidence, or for maintaining the authority and impartiality of the judiciary”. Restrictions are necessary in a democratic society only if a need for their application arises within the society, i.e. if protection of ethics and rights of others require application of restrictions. Another significant prerequisite is that such restrictions are prescribed by the law. However, the law needs to be clear and concise, so that citizens can be acquainted with the restrictions. All the restrictions are finally reviewed by the European Court of Human Rights, as the court of last instance.